

ІНСТРУМЕНТ ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ ШКОЛИ

Видання третє, оновлене

Ця публікація пропонує практичний ресурс для шкіл, які прагнуть посилювати культуру демократії у своєму закладі. Оновлена редакція «Інструменту» охоплює три сфери діяльності школи – освітнє середовище та врядування, освітній процес і участь у житті громади – і визначає 19 стандартів, що слугують орієнтиром для самооцінювання та планування демократичних змін. Інструмент було створено на основі українського та міжнародного досвіду. Він апробований у понад 300 школах України, перекладений кількома мовами. Публікація розрахована на шкільних керівників, педагогів та освітніх експертів, які прагнуть зміцнити демократичну культуру в закладі, формувати активних громадян та підвищувати стійкість шкільних спільнот навіть у складних умовах.

Публікація підготовлена за сприяння програми «Демократична школа: освіта для демократичної стійкості», що реалізується Європейським центром ім. Вергеланда (Норвегія) та Міністерством освіти і науки України у партнерстві з БО «Центр освітніх ініціатив», ВФ «Крок за кроком», БФ savED та освітньою програмою «Крок за кроком» (Молдова) за фінансової підтримки Норвегії.

Над публікацією працювали:

Андрій Донець, Ірина Сабор, Христина Чушак, Олена Шинаровська.

Програма висловлює щирі вдячність Мережі тренерів за допомогу в оновленні Інструменту.

© Європейський центр імені Вергеланда, 2025

© БО «Центр освітніх ініціатив», 2025

ЗМІСТ

Передмова	4
Демократична стійкість та роль школи	6
Принципи демократичної школи	7
Громадянські компетентності для життя у демократичному суспільстві	9
Як плекати демократичну стійкість	11
Загальношкільний підхід	12
Сфери демократичного розвитку школи	12
Для чого і як проводити самооцінювання	14
Інструмент демократичного розвитку школи	18
Документи та ресурси, що лежать в основі концепції демократичної школи	38

16-17 травня 2023 року на Саміті Ради Європи у Рейк'явіку в Ісландії глави держав і урядів 46 країн-членів Організації «зібralися разом, щоб заявити про нашу рішучість об'єднатися навколо наших цінностей і протистояти агресивній війні Росії проти України – грубому порушенню міжнародного права і всього, що ми відстоюємо».

Зокрема, було ухвалено «Рейк'явікські принципи демократії» – низку принципів, які повинні поважатися демократичними державами, як-от свобода слова, зібрань та об'єднань, незалежні інституції, неупереджені й ефективні судові системи, боротьба з корупцією і демократична участь громадянського суспільства та молоді.

(Рейк'явікська декларація, 16-17 травня 2023)

ПЕРЕДМОВА

Війна, яку веде Україна, – це не лише боротьба за територіальну цілісність, а передусім боротьба за демократичні цінності: свободу, гідність, верховенство права, повагу до прав людини. Українське суспільство щодня доводить, що демократія здатна вистояти навіть у найтяжчих умовах, якщо її носіями є громадяни, які усвідомлюють відповідальність за майбутнє своєї країни.

Зміцнення демократії в Європі й світі сьогодні неможливе без розвитку демократичної стійкості – спроможності суспільства діяти в умовах кризи, не втрачаючи демократичних ціннісних орієнтирів. Ключову роль у цьому процесі відіграє якісна громадянська освіта та освіта з прав людини, що формують у молодого покоління вміння критично мислити, співпрацювати, бути емпатичними, брати участь в ухваленні рішень і брати відповідальність за них.

Рада Європи та її ресурсний центр – Європейський центр ім. Вергеланда – впродовж багатьох років послідовно підтримують розвиток культури демократії та прав людини у школі, пропонуючи державам-членам чіткі рекомендації щодо того, як освіта може стати простором, де зростають демократичні громадяни та громадянки. Для України ці підходи набувають особливого значення, адже відповідь на запитання «що таке демократична школа?» суголосна з демократичними реформами у системі освіти.

Реальна шкільна автономія, педагогіка партнерства, дитиноцентризм, задекларовані у концепції Нової української школи, стають дієвими лише тоді, коли базуються на цінностях демократії та прав людини і пронизують усі сфери шкільного життя – від освітнього процесу до управління.

У цій публікації пропонуємо вашій увазі оновлений Інструмент демократичного розвитку школи, який можна використовувати для розвитку культури демократії в закладі освіти, впровадження демократичних змін у душі Нової української школи та виховання активних громадян. Перша версія Інструменту була створена міжнародними та українськими експертами в межах програми «Демократична школа» у 2016 році й апробована у роботі з понад 300 українськими школами. Завдяки його використанню ці школи змогли покращити свої підходи до врядування, співпраці у колективі та участі учнів в житті школи. Він також став одним із прикладів, на основі яких формувалися рекомендації Дер-

Новий демократичний пакт - стратегія Ради Європи задля зміцнення демократичної стійкості. Він ґрунтується на трьох ключових стовпах, першим з яких є «навчання та практикування демократії шляхом підтримки формальних і неформальних освітніх ініціатив, які надають європейським громадянам, а особливо - молодим людям, уміння, ставлення та критичне мислення, необхідні для активної громадянської позиції. Мова також про забезпечення рівних можливостей для демократичної участі та універсальний доступ до прав.»

(Новий демократичний пакт для Європи: що це таке)

жавної служби якості освіти для створення внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладах загальної середньої освіти. З того часу в українській освіті відбулося чимало позитивних змін, поглибилося розуміння демократичних процесів. Водночас українські школи постали перед новими викликами, тож виникла потреба оновити Інструмент. Оновлений Інструмент спирається на рекомендації Ради Європи, відповідає Рекомендації ЄС щодо ключових компетентностей для навчання впродовж життя та допомагає школам практично втілювати демократичні принципи у своїй повсякденній діяльності в нових умовах.

Ми сподіваємося, що ця публікація стане корисним дороговказом як для шкіл – учасниць програми «Демократична школа», так і для всіх закладів освіти, які прагнуть розвивати демократичну культуру та стійкість у своїх спільнотах – навчальних, а особливо, у часи випробувань.

ДЕМОКРАТИЧНА СТІЙКІСТЬ ТА РОЛЬ ШКОЛИ

«Для нас велика честь надавати системну підтримку українським освітянам у ці надзвичайно складні часи. Завдяки норвезькій Програмі імені Нансена наша програма «Демократична школа» допомагає впроваджувати в українських школах та дитсадках найкращі європейські підходи до громадянської освіти, посилюючи стійкість освітньої системи та розширюючи можливості професійного зростання педагогів попри виклики страшної війни.»

Ірина Сабор, керівниця програми «Демократична школа», Європейський центр ім. Вергеланда, Осло, Норвегія

Сучасна школа – це значно більше, ніж простір для передачі знань. Вона є середовищем, у якому формується особистість громадянина, готового жити й діяти в демократичному суспільстві, брати відповідальність за себе й спільноту, поважати інших і конструктивно взаємодіяти з різними людьми. Саме в школі кожна дитина отримує перший досвід спільного життя – досвід, який має стати підґрунтям для розвитку активної громадянської позиції, поваги до принципів демократії та прав людини.

Сьогодні в Європі й світі спостерігаємо зростання поляризації, дезінформації, дискримінації й нетерпимості – явищ, що підривають довіру між людьми та інституціями. Ці тенденції підкреслюють важливість здатності суспільства діяти на основі демократичних цінностей навіть у часи невизначеності, конфлікту чи загрози, тобто проявляти демократичну стійкість.

Демократична стійкість – це спроможність окремих громадян і суспільства в цілому зберігати відданість демократичним принципам, цінностям та інституціям, долаючи внутрішні й зовнішні виклики. Вона ґрунтується, зокрема, на таких цінностях і вміннях, як критичне мислення, солідарність, довіра, відповідальність і здатність до діалогу. Тож для зміцнення демократичної стійкості важливо розвивати демократичні громадянські компетентності, впроваджувати принципи рівності, справедливості та прав людини у повсякденну практику, а також розбудовувати інституції, які дозволяють зберігати й утверджувати демократичне суспільство.

Для України, яка веде боротьбу за свою незалежність, свободу та гідність своїх громадян, розвиток демократичної стійкості є не лише завданням політичного чи безпекового виміру, а й питанням освітньої політики. Адже саме школа здатна плекати громадянські компетентності – знання, уміння, цінності та ставлення, що дозволяють молодим людям брати участь у житті громади, протидіяти маніпуляціям, робити усвідомлений вибір і спільно творити майбутнє.

У цих умовах навчання демократії – не окремий предмет, а щоденна практика шкільного життя: у способах ухвалення рішень, у взаємодії вчителів та учнів, у побудові довірливих стосунків між школою й громадою. Саме так формується школа, яка не лише дає знання, а й виховує стійких, активних і відповідальних громадян – основу демократичного суспільства.

Рада Європи розвиває концепцію освіти з демократичного громадянства і прав людини з 1997 року. Основні принципи і підходи на цьому напрямку викладені у Хартії з освіти для демократичного громадянства та прав людини, ухваленій Радою Європи 2010 року. Україна доєдналася до підписантів цього документу.

ПРИНЦИПИ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ШКОЛИ

Якою є школа, що сприяє формуванню демократичних громадянських компетентностей? Положення Хартії Ради Європи з освіти для демократичного громадянства і прав людини виокремлюють основні принципи, на яких ґрунтується демократична освіта в цілому й демократична школа зокрема:

ДЕМОКРАТИЧНІ ПРИНЦИПИ У ШКОЛІ

Демократична участь

Різноманіття як цінність

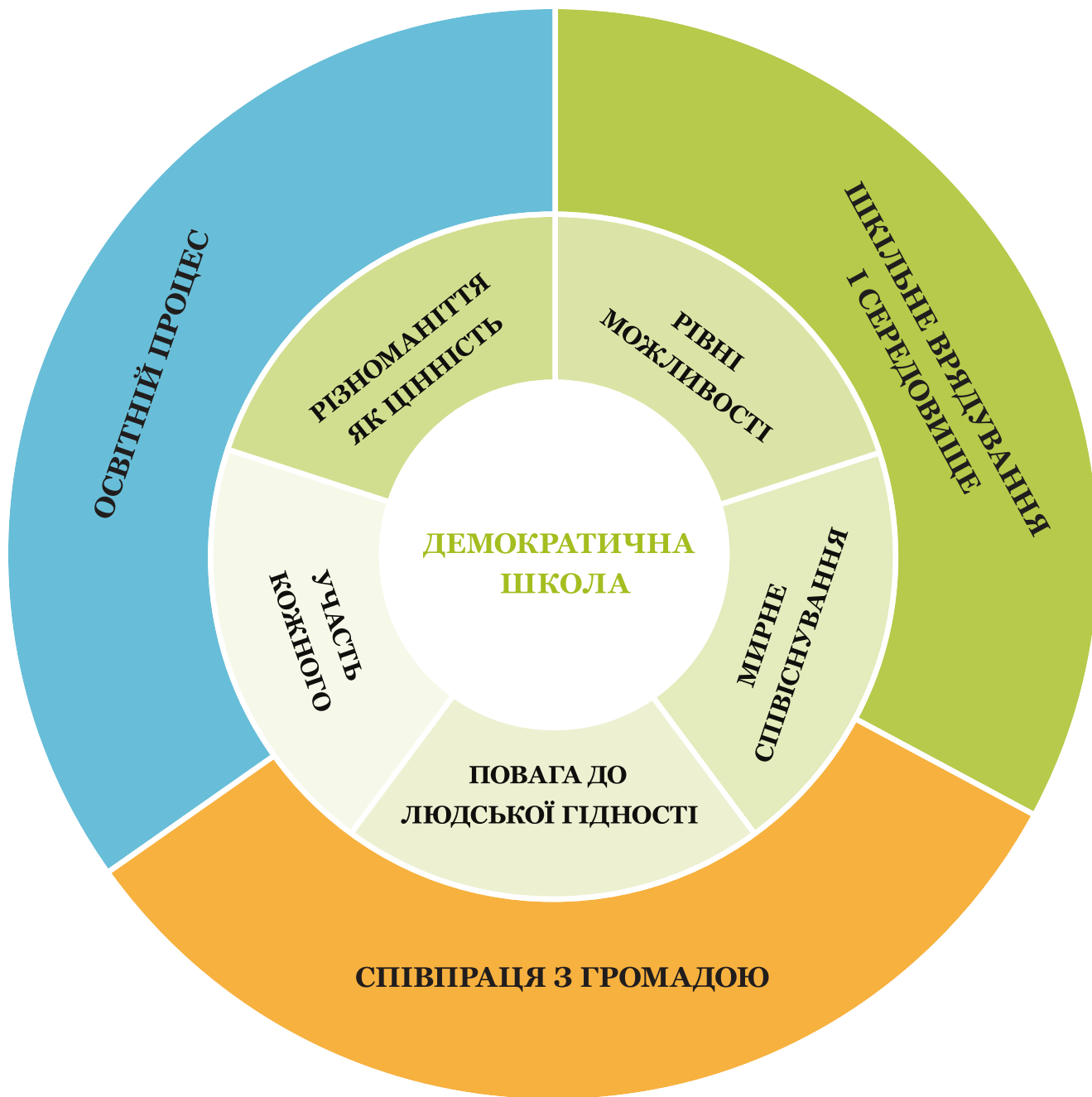
Рівність можливостей

Повага до людської гідності

Мирне співіснування

Демократична школа – це не ідеальна школа, де немає жодних проблем. Це школа, де всі суб'єкти шкільного життя слухають і поважають один одного, а важливі рішення обговорюються й ухвалюються всіма сторонами, яких вони стосуються. Це школа, у якій не бояться говорити про виклики та труднощі, а спільно шукають шляхи виходу з проблемних ситуацій. Це школа, у якій за жодних обставин не забувають про демократичні принципи й не нехтують ними.

При цьому важливо пам'ятати, що демократія – це насамперед процес, а не результат. Проведення окремих заходів саме по собі не здатне забезпечити міцнішої демократії. Школі варто постійно прагнути покращувати якість стосунків між усіма учасниками освітнього процесу. Якщо ми прагнемо зробити школу більш демократичною, нам потрібні час і готовність до змін. Також школа має бути готовою до того, що в цьому безперервному процесі траплятимуться помилки, й не боятися їх.

Термін «культура демократії»/ «демократична культура» підкреслює те, що, хоча демократія не може існувати без демократичних інститутів і законів, такі інституції та закони не можуть працювати на практиці без підґрунтя культури демократії, тобто демократичних цінностей, ставлень і практик, прийнятих громадянами та інституціями. Серед іншого, до них входить визнання верховенства права та прав людини, необхідності публічної сфери, переконання в тому, що конфлікти мають вирішуватися мирно, визнання і повага до культурного різноманіття, бажання висловлювати власну думку та вислуховувати думки інших людей, визнання рішень більшої, необхідності захисту меншин та їхніх прав, а також готовність залучатися до діалогу, незважаючи на культурні розбіжності. Сюди входить турбота про сталий добробут інших людей, а також середовище, в якому ми живемо.

(Рамка компетентностей для культури демократії, том 1, с. 73)

ГРОМАДЯНСЬКІ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДЛЯ ЖИТТЯ У ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

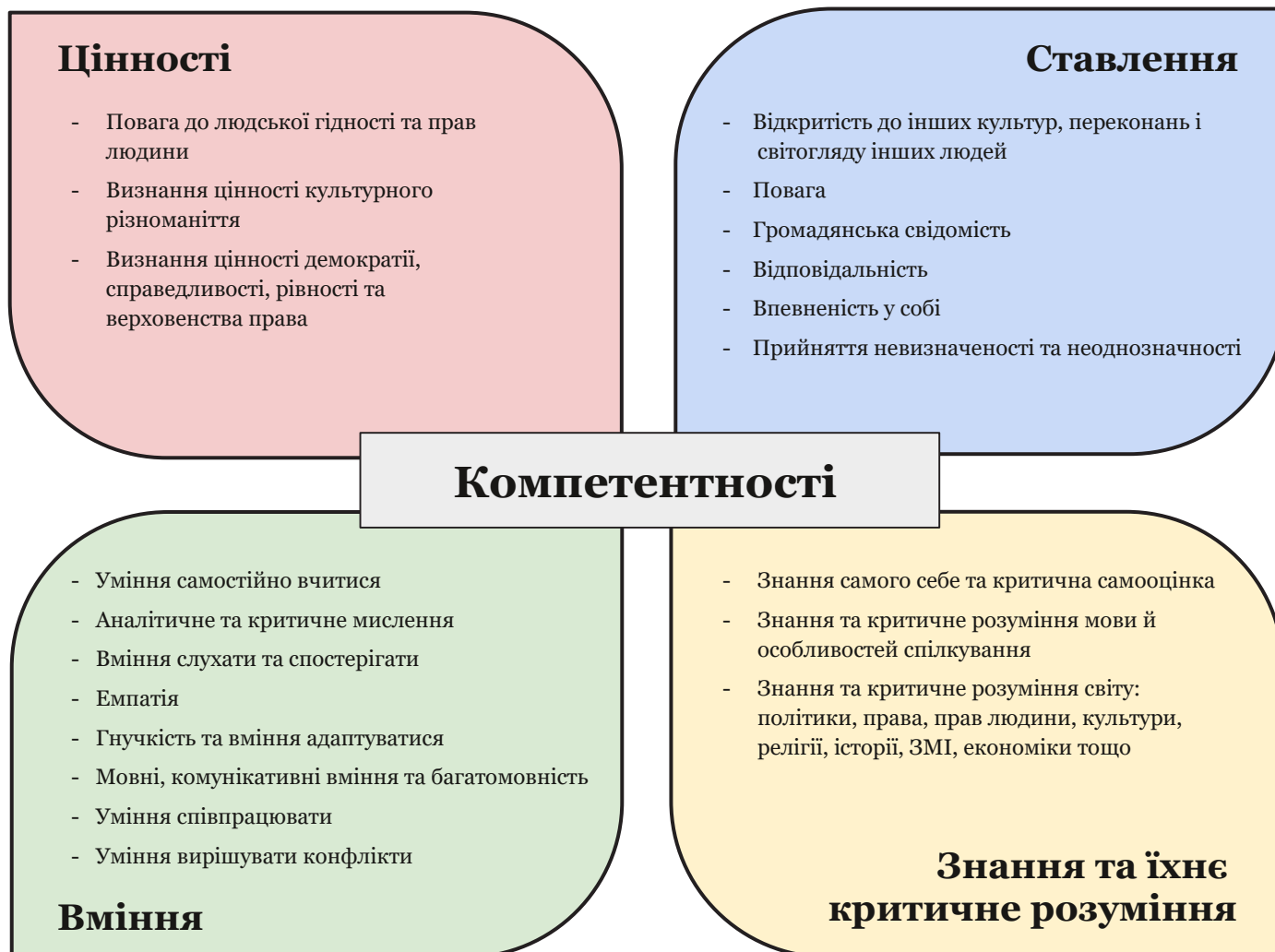
Демократичним відносинам та повазі до прав людини складно навчити лише через вивчення основ державної політики, економіки та права. Повага до людської гідності, рівність і партнерство – це насамперед цінності, якими ми керуємося у стосунках з іншими. Щоб демократичні засади працювали в суспільстві, у школі також важливо розвивати вміння співпрацювати, брати відповідальну участь і критично мислити. Крім того, важливо підтримувати відповідні норми поведінки, демократичний стиль життя та культуру демократії.

Усе більше держав світу визнають демократичні компетентності ключовими результатами шкільної освіти. Україна – не виняток. Концепція Нової української школи та Закон України «Про освіту» закріпили громадянські та соціальні компетентності серед ключових, визначивши їх як «пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей». Для їх реалізації оновлено зміст освіти й поглиблено автономію школи та вчителя.

Рада Європи розробила Рамку компетентностей для культури демократії, які визначають набір двадцяти компетентностей, необхідних громадянам для життя в демократичному суспільстві. Ці компетентності можна розвивати за допомогою освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини.

У документі зазначено, що «Рамка пропонує всебічну концептуальну модель компетентностей, необхідних для того, щоб особи могли діяти як демократично та міжкультурно компетентні громадяни. Отож, це компетентності, на які слід орієнтуватися освітянам, щоб посилити спроможність осіб, які навчаються, бути компетентними та дієвими громадянами демократичного суспільства.» (Рамка компетентностей для культури демократії, том 1, с. 37).

Модель компетентностей для культури демократії

Освіта для демократичного громадянства означає навчання, підготовку, підвищення обізнаності, інформацію, практику та діяльність, які мають на меті – за рахунок надання учням знань, умінь, навичок, розуміння і розвитку їхнього ставлення та поведінки – дати їм можливість здійснювати та захищати свої демократичні права й обов'язки в суспільстві, цінувати різноманітність і відігравати активну роль у демократичному житті для заохочення та захисту демократії та верховенства права... освіта для демократичного громадянства охоплює всі аспекти життя в демократичному суспільстві й пов'язана з широким колом тем, як: сталий розвиток, участь людей із обмеженими можливостями в житті суспільства, гендерна інтеграція, запобігання тероризму та багато інших.

Освіта з прав людини передбачає навчання, підготовку, підвищення обізнаності, інформацію, практики та діяльність, які мають надавати учням знання, уміння, навички і розуміння, виховувати в них ставлення і поведінку, що дасть можливість зробити свій внесок у будівництво та захист загальної культури прав людини в суспільстві для пропагування та захисту прав людини й основних свобод.

(Рамка компетентностей для культури демократії, том 1, с. 75)

ЯК ПЛЕКАТИ ДЕМОКРАТИЧНУ СТІЙКІСТЬ

Для формування демократичних компетентностей – цінностей, ставлень, умінь, знань та їхнього критичного розуміння – Рада Європи впроваджує програми у сфері освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини (ОДГ/ОПЛ).

Освіта для демократичного громадянства й прав людини покликана навчити, як жити разом, поважаючи одне одного в багатоманітному демократичному суспільстві, знати й розуміти свої права та брати активну участь в ухваленні рішень, які нас стосуються. Наведена нижче таблиця ілюструє три ключові виміри ОДГ/ОПЛ – навчання «про», «через» і «для» демократії та прав людини, які разом формують цілісний підхід до розвитку громадянських компетентностей: через знання, уміння, цінності й досвід.

ОСВІТА ДЛЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО ГРОМАДЯНСТВА І ПРАВ ЛЮДИНИ	
Навчання ПРО права людини і демократію	Допомагає зрозуміти наші права і принципи демократії
Навчання ДЛЯ дотримання прав людини і принципів демократії	Допомагає реалізувати наші права і принципи на практиці, захистити права у разі порушення
Навчання ЧЕРЕЗ	Допомагає досягнути наші права і принципи демократії через власний досвід

«Хартія для всіх», Рада Європи

Загальношкільний підхід до компетентностей для культури демократії передбачає, що всі аспекти шкільного життя відображають принципи демократії та права людини: навчальні програми, методи та ресурси, керування, структура та процеси ухвалення рішень, правила поведінки, відносини між працівниками, відносини між працівниками та учнями, позакласна робота та зв'язки з громадою. Своєю чергою, це сприяє створенню безпечного навчального середовища, в якому можна набувати досвід застосування цих принципів, досліджувати та навіть спростовувати їх мирним шляхом.

(Рамка компетентностей для культури демократії, том 3, с. 95)

ЗАГАЛЬНОШКІЛЬНИЙ ПІДХІД

Розвиток громадянських компетентностей у школі є максимально ефективним, коли це завдання не лише окремих предметів, а всіх сфер шкільного життя, коли весь освітній процес базується на цінностях прав людини, демократичній участі, рівності та партнерстві. Відтак знання, уміння, ставлення та цінності для демократичного громадянства найкраще опановувати через загальношкільний підхід: збалансований комплекс освітніх заходів «для», «про» та «через» демократію і права людини – у рамках освітнього процесу; у сприятливому шкільному середовищі, побудованому на засадах поваги до людської гідності, прав людини та демократії; через можливості для рівної участі у шкільному врядуванні, досвід демократичної участі під час реалізації позакласних заходів та у спільних з місцевою громадою проєктах.

Крім того, навчання демократії в закладі освіти вимагає взаємодії всіх зацікавлених сторін – від учнів, учителів, шкільної адміністрації та вчителів до місцевої влади й інших представників громади – у різних сферах діяльності школи.

Без щоденної практики колегіального ухвалення рішень, участі в роботі органів самоврядування, розроблення правил і процедур реагування у випадку проявів дискримінації – наприклад, булінгу чи мобінгу в школі – демократія та права людини перетворюються на порожні гасла. Особистий практичний досвід реальної демократії в школі є запорукою виховання свідомих громадян і поглиблення культури демократії в суспільстві загалом.

Тому формування громадянських компетентностей у школі тісно пов'язане з демократичним розвитком самого закладу освіти. Школам важливо розвиватися й створювати сприятливе середовище для вивчення демократії.

СФЕРИ ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ ШКОЛИ

Щоб допомогти школам визначити, у яких сферах вони можуть розвиватися на шляху до демократії, ми виокремили три ключові сфери розвитку: освітнє середовище та врядування, освітній процес, а також участь школи у житті громади. Для кожної сфери ми окреслили стандарти – опис того, як виглядає школа з розвинутою культурою демократії. Ці стандарти можуть слугувати орієнтиром для демократичного розвитку закладу освіти.

СФЕРИ ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ ШКОЛИ

Освітнє середовище і врядування

- Шкільні документи й правила ґрунтуються на принципах демократії та прав людини.
- У школі діють демократичні механізми врядування.
- Керівництво школи дотримується демократичного стилю управління.
- Шкільне середовище є безпечним, інклюзивним і сприятливим до різноманіття.
- Учнівське самоврядування дієве.

Освітній процес

- У школі діє професійна спільнота педагогів.
- Педагоги цілеспрямовано розвивають громадянські компетентності учнів.
- Розвиток громадянських компетентностей учнів є наскрізним процесом.
- У школі реалізуються спільні проекти й ініціатив задля практичного досвіду громадянської участі

ДЕМОКРАТИЧНА ШКОЛА

Участь школи у житті громади

- Школа навчає принципам місцевої демократії.
- Учні беруть участь у громадських і волонтерських ініціативах.
- Школа активно співпрацює з організаціями громадянського суспільства.
- Учні залучаються до ухвалення рішень у молодіжній сфері громади.

(с) Європейський центр ім.Вергеланда

Усі ці сфери взаємопов'язані. Зміни в одній зі сфер неминуче тягнуть за собою зміни в інших. Так, скажімо, демократизація процесу ухвалення рішень у школі покращує стосунки з батьками та громадою, а вивчення прав людини в межах окремих предметів допомагає всім учасникам освітнього процесу усвідомити свої права та обов'язки. Демократична школа знає, як залучати партнерів у громаді, і успішно це робить, а учні, які розуміють, що таке демократія і мають навички самоорганізації, можуть по-справжньому брати участь у житті місцевої громади.

Інструмент створено для того, щоб допомогти школі:

- *вивчати та описувати ситуацію в школі, ідентифікувати як досягнення, так і виклики, обговорюючи їх відкрито;*
- *визначати можливі напрями розвитку;*
- *здійснювати моніторинг і оцінювання досягнутих змін;*
- *сприяти усталенню демократичних практик у школах.*

ДЛЯ ЧОГО І ЯК ПРОВОДИТИ САМООЦІНЮВАННЯ?

Щоб перенести роботу з демократизації школи у практичну площину, Інструмент визначає 19 демократичних стандартів у трьох основних напрямках діяльності школи: в освітньому середовищі та врядуванні, освітньому процесі та участі в житті громади.

Цей Інструмент є багатофункціональним. Він слугує основою для самооцінювання шкіл, водночас пропонуючи напрями для подальшого демократичного розвитку й допомагаючи відстежувати прогрес школи у розвитку культури демократії. Він динамічний і гнучкий, його варто використовувати протягом кількох років поспіль, працюючи почергово над визначеними сферами чи стандартами (адже вони взаємопов'язані).

Дуже важливо для процесу роботи з Інструментом те, що дослідження, проведене на його основі, спрямоване не на зовнішню оцінку, а на самопізнання та розвиток і підтримує процеси трансформації закладу освіти.

Цей Інструмент можна порівняти з ліхтариком, яким слід «підсвітити» в школах усі закутки, щоб з'ясувати, що насправді відбувається в педагогічній колективі, серед учнів і батьків, у громаді.

Працюючи з Інструментом, важливо пам'ятати три головні запитання, на які ми шукаємо відповіді з його допомогою:

- яким чином принципи демократії та прав людини відображені у житті школи?
- яким чином школа інтегрує розвиток громадянських компетентностей в освітній процес?
- як виглядає участь школи в житті громади?

Проектуючи ці відповіді на три головні сфери розвитку школи (або сфери змін), можна проаналізувати рівень розвитку демократичної культури, спланувати дії для покращення ситуації та оцінити їхню результативність.

Отож, як запровадити демократичні зміни у вашій школі за допомогою Інструменту? Пропонуємо вам сім практичних кроків.

ПРАКТИЧНІ КРОКИ ІЗ ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ ШКОЛИ:

Крок 1

Знайти однодумців і сформувати ініціативну групу

Ключовою для успішної роботи з демократизації школи є мотивація та активна участь керівництва, зокрема директора школи. Відповідно до загальношкільного підходу, у групі мають бути представлені педагоги, учні, шкільна адміністрація, інші працівники школи, батьки, громада. Демократія - це процес. Тож варто готуватися до довготривалої, а навіть постійної роботи - інформування, координування, організація зустрічей, навчань, зборів, голосувань, створення робочих груп тощо.

Крок 2

Провести самооцінювання школи за допомогою Інструменту, залучивши представників усіх учасників освітнього процесу.

Застерегаємо, що не варто його поводити ініціативною групою - тобто, людьми зацікавленими та завідомо позитивно налаштованими до демократичних змін. Група має бути різноманітною. Спробуйте залучити до неї когось зі шкільної «опозиції». Але при цьому варто пам'ятати, що чим більша група, тим складніше проходитиме обговорення. З нашого досвіду оптимальною є група з 12-16 осіб, хоча з Інструментом успішно працювали й групи з 30 осіб.

У програмі «Демократична школа» зустріч фасилітує тренер-консультант.

Якщо школа вирішує провести самооцінювання самостійно, варто подумати про незаангажовану особу, бажано з навичками фасилітації, яка могла б провести цю зустріч.

В Інструменті запропоновано перелік запитань, які ми рекомендуємо обговорити в колі присутніх, після чого уважно прочитати рівні виконання стандарту й консенсусом визначити, на якому рівні перебуває школа.

Важливо зарезервувати на цю роботу кілька годин (3-4 години) або ж зустрітися кілька разів (наприклад, тричі - по кожній сфері).

«Інструмент демократичного розвитку школи» доступний онлайн на сторінці Програми: <https://www.schools-for-democracy.org/onlain-resursy/instrument>

Для доступу до Інструменту директору / директорці школи необхідно зареєструватися на сайті Програми, створити школу та додати інших учасників команди.

Інструкції для реєстрації тут: <https://www.schools-for-democracy.org/registration-manual>

Крок 3

Запланувати дії (проекти) для демократичних змін у школі

Після обговорення всіх стандартів пропонуємо ініціативній групі визначити час наступної зустрічі, під час якої варто вирішити, у яких напрямках школа почне працювати найперше. Ми рекомендуємо розпочинати з 3-5 стандартів і визначитися, з якого рівня та на який рівень ви хочете перейти.

Як це зробити? Створіть плану дій у зручній для вашої ініціативної групи формі. Важливо, що він містив таку інформацію:

- чого саме ви хочете досягнути (якомога конкретніше, для цього можна використовувати формулювання з описів рівнів стандартів, з якими ви вирішили працювати);
- що вам покаже, що ви досягнете запланованого (кількісні та якісні показники);
- за який час ви плануєте цього досягнути (важливо бути реалістичними в оцінці часу, адже мова йде про впровадження сталих змін у культуру вашої школи);
- якими діями ви плануєте цього досягти та хто буде відповідати за координування та здійснення цих дій.

Варто пам'ятати, що ми не плануємо дії заради дій, а обговорюємо, чого саме хочемо досягти, після чого вирішуємо, яким чином і за який час це можна зробити.

Дуже важливо, щоб ваша школа сама розробила заходи демократичного розвитку, виходячи з власних потреб та ресурсів, а не копіювала чужий досвід.

Також зважте на те, щоб складений вами план дій вписувався у плани роботи школи, її стратегію. Діяльність по посиленню культури демократії має ставати невідомою частиною щоденного життя школи, а відтак - її документів.

Крок 4

Реалізувати план дій із залученням усіх учасників освітнього процесу

Під час реалізації плану дій не забувайте відстежувати зміни в школі. Проводьте моніторингові зустрічі ініціативної групи й за потреби коригуйте плани, щоб вони були реалістичними та враховували труднощі, форс мажори, а також успіхи, з якими ви зустрічаєтеся на шляху втілення демократичних змін.

<p>Крок 5</p>	<p>Оцінити демократичні зміни у школі</p> <p>Проведіть повторну оцінку ситуації в школі за допомогою Інструменту та порівняйте результати з висновками самооцінювання школи до початку реалізації плану дій.</p>
<p>Крок 6</p>	<p>Проаналізувати досягнення та помилки</p> <p>Взяти участь у рефлексійній зустрічі з колегами з інших шкіл і поділитися результатами. Описати історії успіху та поділитися ними з громадою й іншими школами.</p>
<p>Крок 7</p>	<p>Запланувати подальші кроки з демократичного розвитку школи</p> <p>Демократія - це процес, не забули? Отож, відсвяткувавши ваші досягнення не можна зупинятися. Тому повертаємося до кроку 1: можливо, вам треба оновити склад ініціативної групи. Або ж після повторного оцінювання стартуйте з кроку 3.</p> <p>Успіхів!</p>

ІНСТРУМЕНТ ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ ШКОЛИ

Перелік стандартів

I. Сфера розвитку – Освітнє середовище і врядування

- 1.1. Документи школи відповідають принципам демократії та прав людини.
- 1.2. У школі діє демократичне врядування.
- 1.3. У школі діють органи учнівського самоврядування.
- 1.4. Стиль керівництва школою є демократичним.
- 1.5. У школі діють правила та процедури, які відповідають принципам демократії та прав людини.
- 1.6. Учасники освітнього процесу протидіють дискримінаційній поведінці, булінгу та поширенню неправдивої інформації у школі.
- 1.7. У школі існує безпечне інклюзивне середовище, де поважають і цінують різноманіття.

II. Сфера розвитку – Освітній процес

- 2.1. У школі діє професійна спільнота педагогів.
- 2.2. Педагоги школи удосконалюють власні громадянські компетентності та професійну майстерність для розвитку громадянських компетентностей учнів.
- 2.3. Розвиток громадянських компетентностей здобувачів освіти відбувається наскрізно.
- 2.4. Педагоги в освітньому процесі цілеспрямовано використовують педагогічні практики, які сприяють розвитку громадянських компетентностей.
- 2.5. Педагоги школи сприяють розвитку громадянських компетентностей учнів та учениць через учнівське самоврядування.
- 2.6. Педагоги використовують додаткові освітні ресурси з розвитку громадянських компетентностей.
- 2.7. У школі реалізуються освітні проекти та ініціативи, спрямовані на розвиток громадянських компетентностей.

III. Сфера розвитку – Участь школи у житті громади

- 3.1. Школа створює умови, щоб учні та учениці дізналися, як працює місцева демократія та органи місцевого самоврядування.
- 3.2. У школі реалізують заходи, проекти та волонтерські ініціативи, спрямовані на покращення життя в громаді.
- 3.3. Школа співпрацює з організаціями громадянського суспільства.
- 3.4. Школярі залучені до процесу ухвалення рішень у молодіжній сфері місцевої громади.
- 3.5. Школа співпрацює з молодіжними центрами/просторами та молодіжними працівниками з метою формування активної громадянської позиції учнів.

ІНСТРУМЕНТ ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ ШКОЛИ

I. Сфера розвитку – Освітнє середовище і врядування

Стандарт	Питання для обговорення
1.1. Документи школи відповідають принципам демократії та прав людини	<ol style="list-style-type: none">1. Які принципи демократії та прав людини ви знаєте?2. Якими з цих принципів керується школа у своїй діяльності? Наведіть приклади.3. Які внутрішні документи регулюють діяльність школи? Як у них відображені принципи демократії і прав людини?4. Хто брав участь у розробленні та ухваленні цих документів? Якою була процедура їх ухвалення?5. Яким чином можна ініціювати та внести зміни до внутрішніх документів школи?6. Як часто вносяться зміни до внутрішніх документів? Хто може ініціювати цей процес?
Рівень виконання стандарту	
Початковий	Шкільні документи формально відповідають вимогам законодавства, проте під час їх розроблення не враховано принципів демократії та прав людини. Учасники освітнього процесу не знайомі з цими принципами та не можуть їх пояснити. Документи ухвалює адміністрація без широкого обговорення.
Частковий	У шкільних документах частково відображено принципи демократії та прав людини. Деякі учасники освітнього процесу розуміють ці принципи й можуть їх пояснити. Окремі документи розроблялися за участю педагогів або інших представників шкільної спільноти. Процедура внесення змін неструктурована.
Поглиблений	Шкільні документи узгоджені з принципами демократії та прав людини; більшість учасників освітнього процесу розуміють ці принципи та застосовують їх. Існує процедура перегляду документів, якою користуються у разі потреби.
Сталий	Шкільні документи послідовно відображають принципи демократії та прав людини. Під час створення нових документів ці принципи є засадничими. Усі учасники освітнього процесу обізнані з ними, застосовують їх у шкільному житті та беруть участь у формуванні, ухваленні, перегляді й моніторингу документів. Розроблення та ухвалення документів відбувається із залученням представників шкільної спільноти (вчителів, батьків, учнів). Процедури внесення змін є прозорими та можуть ініціюватися представниками різних груп. Необхідність оновлення документів регулярно обговорюється.

Стандарт	Питання для обговорення
1.2. У школі діє демократичне врядування	<ol style="list-style-type: none"> 1. Як ви розумієте поняття демократичне врядування? 2. Які процедури врядування існують у школі? 3. Наскільки ці процедури є прозорими, зрозумілими та демократичними? 4. Яким чином учителі, батьки та учні беруть участь у плануванні й ухваленні рішень загальношкільного значення (наприклад, щодо освітнього процесу, дозвілля чи матеріально-технічного забезпечення)? 5. Яких процедур, на вашу думку, бракує школі для ефективного демократичного врядування? 6. У яких документах школи зафіксовані чинні процедури врядування та на яких принципах демократії і прав людини вони ґрунтуються? Наведіть приклади. 7. Які процедури оскарження рішень існують у школі, хто може ними скористатися і в яких випадках? Наведіть приклади? 8. Коли востаннє відбулися зміни у процедурах врядування, з чиєї ініціативи це сталося, як проходив цей процес і якими були його результати?
Рівень виконання стандарту	
Початковий	У школі визначено окремі процедури врядування (наприклад, у статуті чи положеннях), проте вони не застосовуються на практиці. Учасники освітнього процесу або не знають про існування таких процедур, або сприймають їх як формальність. Рішення здебільшого ухвалює адміністрація. Процедури оскарження чи внесення змін до ухвалених рішень відсутні або невідомі.
Частковий	У школі прописано окремі процедури врядування. Деякі вчителі, учні та/або батьки знайомі з ними й іноді долучаються до ухвалення рішень – переважно за ініціативи адміністрації та в окремих питаннях. Процедури оскарження існують, але не застосовуються. Оновлення процедур відбувається з ініціативи керівництва.
Поглиблений	Процедури демократичного врядування реально діють у шкільній практиці. Представники всіх груп (учителі, учні, батьки) беруть участь у плануванні діяльності школи та спільному ухваленні рішень загальношкільного значення. Процес ухвалення рішень є зрозумілим і передбачає попереднє обговорення. Існують механізми внесення змін до процедур та оскарження рішень, якими користуються за потреби.
Сталий	Процедури демократичного врядування є невід'ємною частиною шкільної культури. Всі групи (вчителі, учні, батьки) беруть рівноправну та усвідомлену участь у плануванні й ухваленні рішень. Процеси відбуваються відкрито, на засадах консультацій і взаємної відповідальності. Шкільна спільнота ініціює зміни до процедур, активно користується механізмами оскарження й забезпечує прозорість управлінських рішень.

Стандарт	Питання для обговорення
1.3. У школі діють органи учнівського самоврядування	<ol style="list-style-type: none"> 1. Як і за чиєї ініціативи з'явилося учнівське самоврядування? Для чого воно створено? 2. Якими є повноваження учнівського самоврядування? Які документи регулюють його діяльність? Чи закріплено це у шкільному статуті? Наведіть приклади або цитати. 3. Яким чином формуються органи учнівського самоврядування (через вибори, делегування тощо) і коли відбулися останні вибори? 4. Як проходив виборчий процес, наскільки він був відкритим, демократичним і зрозумілим для учнів? 5. Чи має учнівське самоврядування окремий бюджет і як він формується? Які інші ресурси є в доступі для учнівського самоврядування? 6. Які рішення ухвалює учнівське самоврядування та які питання входять до його компетенції? Наведіть приклад рішення, ухваленого протягом останнього навчального року. 7. Які ініціативи учнівського самоврядування були реалізовані в школі та яких результатів вони досягли? 8. Як відбувається робота учнівського самоврядування в умовах дистанційного або змішаного навчання?
Рівень виконання стандарту	
Початковий	<p>Органи учнівського самоврядування створено адміністрацією без участі учнів. Вони виконують формальні доручення дорослих і не беруть участі в ухваленні рішень. Учні школи не усвідомлюють себе частиною самоврядування. Бюджету або інших ресурсів для діяльності самоврядування не передбачено.</p>
Частковий	<p>Органи учнівського самоврядування формуються за ініціативи адміністрації та займаються обмеженим колом питань (наприклад, організацією свят, ярмарків, благодійністю). Участь учнів в ухваленні рішень епізодична. Більшість учнів школи не усвідомлює себе частиною самоврядування. Бюджету або інших ресурсів для його діяльності не передбачено.</p>
Поглиблений	<p>Органи учнівського самоврядування формуються учнями та ученицями, діють і регулярно переобираються. Вони вирішують різноманітні питання шкільного життя відповідно до ЗУ «Про повну загальну середню освіту». Учні висувують важливі для них питання шкільного життя й домагаються їх вирішення через самоврядування. Ресурси для його діяльності виділяються на запит. Робота учнівського самоврядування здійснюється також в умовах дистанційного чи змішаного навчання.</p>
Сталий	<p>Учнівське самоврядування – впливова, демократично сформована структура. Воно бере участь в ухваленні шкільних рішень і діє у партнерстві з педагогами та адміністрацією. Учні самостійно розпоряджаються виділеними на самоврядування ресурсами. Учні відчувають реальний вплив на ухвалення рішень, які їх стосуються. Робота учнівського самоврядування ефективно здійснюється також в умовах дистанційного чи змішаного навчання.</p>

Стандарт	Питання для обговорення
1.4. Стиль керівництва школою є демократичним	<ol style="list-style-type: none"> 1. Які рішення у школі ухвалюються спільно (колегіально) трудовим колективом, а які – одноосібно або обмеженим колом осіб (адміністрацією)? 2. Як керівництво школи ухвалює рішення: хто може його ініціювати, як воно обговорюється і яким чином затверджується? 3. Як саме керівник або адміністрація школи інформує учасників освітнього процесу про ухвалені рішення? 4. Які рішення керівництва школи обговорювалися з учителями, батьками чи учнями до ухвалення? Наведіть приклади. 5. Наскільки керівництво школи делегує повноваження? Наведіть приклади. 6. Як відбувається підготовка до публічного звіту директора та сама процедура звітування?
Рівень виконання стандарту	
Початковий	Усі рішення загальношкільного значення ухвалює адміністрація. Консультації з учасниками освітнього процесу не проводяться. Учасники освітнього процесу непоінформовані про ухвалені рішення. Повноваження не делегуються. Звіт директора має формальний характер.
Частковий	Керівник школи консультується з деякими учасниками освітнього процесу (переважно з власної ініціативи) перед ухваленням окремих рішень. Враховуються інтереси лише частини шкільної спільноти. Учасники освітнього процесу непоінформовані про зміст і наслідки рішень. Делегування повноважень відбувається епізодично. Звіт директора відбувається публічно, але здебільшого є формальністю.
Поглиблений	Керівництво сприяє прозорій комунікації та залученню різних учасників освітнього процесу до ухвалення рішень. Делегування повноважень є системним. Під час підготовки звіту директора проводяться обговорення з представниками шкільної спільноти, однак спільний аналіз результатів і подальше планування ще не стали сталими практиками.
Сталий	Стиль керівництва школою ґрунтується на принципах участі, прозорості, колеґіальності та поваги до професійної автономії. Рішення ухвалюються колеґіально, за відомими процедурами та з урахуванням думки всіх груп (учителів, учнів, батьків). Адміністрація системно інформує учасників освітнього процесу про ухвалені рішення та їхній вплив на життя школи. Делегування адміністративних повноважень є звичною практикою. Звітування директора стає підставою для спільного аналізу та вдосконалення діяльності школи.

Стандарт	Питання для обговорення
1.5. У школі діють правила та процедури, які відповідають принципам демократії та прав людини	<ol style="list-style-type: none"> 1. Які правила та процедури діють у школі? Де вони зафіксовані й як доводяться до відома учасників освітнього процесу? 2. Яким чином принципи демократії та прав людини відображено в шкільних правилах і процедурах? Наведіть приклади. 3. Як і коли ці правила та процедури були запроваджені? Хто брав участь у їх розробленні? Чи обговорювалися вони з учасниками освітнього процесу? 4. Як застосовуються правила і процедури для врегулювання конфліктних ситуацій? 5. Чи діють у школі процедури реагування на випадки дискримінації або нерівного ставлення? Де з ними можна ознайомитися? 6. Чи має школа окремі документи або процедури для реагування на конфлікти та випадки дискримінаційної поведінки? Якщо так – які саме?
Рівень виконання стандарту	
Початковий	<p>У школі існують загальні правила, що формально спираються на принципи демократії та прав людини, однак практичні механізми реалізації цих принципів відсутні або не застосовуються. Учасники освітнього процесу не брали участі в розробленні правил, сприймають їх як формальність і не керуються ними у повсякденній діяльності. Реагування на порушення правил має ситуативний характер. Зміни до правил не вносяться.</p>
Частковий	<p>У школі існують загальні правила, що базуються на принципах демократії та прав людини, однак їх застосування є несистемним. Процедури реагування на порушення правил не визначені. Зміни до правил відбуваються рідко, зазвичай з ініціативи адміністрації. Учасники освітнього процесу знають про існування правил, але не вважають їх важливими. Реагування на порушення відбувається виключно в кризових ситуаціях.</p>
Поглиблений	<p>У школі діють правила та процедури, розроблені за участі всіх учасників освітнього процесу. Вони відображають принципи демократії та прав людини. Учасники освітнього процесу поінформовані про правила та процедури їх застосування й дотримуються визначеного порядку розгляду випадків їх порушення. Правила розглядаються як важливий елемент шкільного життя. Внесення змін до них можливе через установлену процедуру за участі різних сторін.</p>
Сталий	<p>У школі діє узгоджена, різнорівнева (на рівні класу та школи) система правил і процедур, розроблена за участі всіх учасників освітнього процесу. Правила та процедури ґрунтуються на принципах демократії та прав людини, регулярно оновлюються спільними зусиллями шкільної спільноти. Учні, педагоги та батьки знають і розуміють правила та дотримуються їх. Діє ефективний механізм реагування на порушення правил. Усі учасники освітнього процесу усвідомлюють цінність правил, беруть участь в аналізі, удосконаленні та оновленні правил і процедур.</p>

Стандарт	Питання для обговорення
1.6. Учасники освітнього процесу протидіють дискримінаційній поведінці, булінгу та поширенню неправдивої інформації у школі	<ol style="list-style-type: none"> 1. Чи траплялися у школі випадки дискримінаційної поведінки, булінгу або поширення неправдивої інформації? Наведіть приклади. 2. Якою була реакція школи на такі випадки, хто брав участь у реагуванні та яких результатів було досягнуто? 3. Яких заходів вживає школа для запобігання булінгу та дискримінаційній поведінці, зокрема щодо учнів і учениць? 4. Як у школі формуються навички запобігання конфліктам, протидії дискримінації, булінгу чи дезінформації? 5. Які довгострокові програми чи ініціативи діють у школі для формування культури недискримінації та безпеки? 6. Наскільки відкрито у школі обговорюють суперечливі питання, наприклад, пов'язані з релігією, сексуальною орієнтацією, культурною чи етнічною приналежністю? Як саме це відбувається і які результати мають такі обговорення? 7. Як у школі ставляться до думки меншості? Наскільки вільно і безпечно висловлювати думки, що відрізняються від позиції більшості? 8. Яким чином у школі заохочується рівне ставлення та нетерпимість до проявів дискримінаційної поведінки, булінгу чи поширення неправдивої інформації? 9. Як і кому можна повідомити про випадки дискримінаційної поведінки, приниження чи насильства?
Рівень виконання стандарту	
Початковий	<p>Заняття, спрямовані на запобігання дискримінаційній поведінці, булінгу чи поширенню неправдивої інформації, проводяться лише на вимогу ззовні. Запобігання дискримінаційній поведінці, булінгу, поширенню неправдивої інформації та необхідність обговорення суперечливих питань не визнаються актуальними. Якщо такі випадки трапляються, вони не фіксуються або замовчуються. Реакція школи є несистемною або відсутньою. Учасники освітнього процесу не знають, як діяти у подібних ситуаціях. Суперечливі питання в школі замовчуються.</p>
Частковий	<p>Проблеми дискримінаційної поведінки, булінгу, поширення неправдивої інформації, суперечливі питання обговорюються переважно у форматі виховних заходів (бесід, тематичних днів), орієнтованих на учнів. Реакція школи є ситуативною та залежить від ініціативи окремих педагогів. Проблемні ситуації здебільшого обговорюються кулуарно. Рівень довіри між учасниками освітнього процесу є недостатнім для спільного вирішення проблем.</p>
Поглиблений	<p>У школі реалізуються програми та проєкти, спрямовані на запобігання дискримінаційній поведінці, булінгу й поширенню неправдивої інформації, а також на обговорення суперечливих питань. Регулярно проводяться тренінги та заняття з формування відповідних умінь у всіх учасників освітнього процесу (включно з педагогами та батьками). Існують визначені канали для повідомлення про випадки дискримінаційної поведінки, булінгу чи поширення неправдивої інформації, на які школа реагує.</p>
Сталий	<p>У школі сформовано культуру нульової толерантності до дискримінаційної поведінки, булінгу та поширення неправдивої інформації. Учасники освітнього процесу знають, як діяти у таких випадках, та активно користуються наявними механізмами реагування. Профілактична робота є системною. Діє відкритий і ефективний канал повідомлень про порушення. Школа оперативно розглядає повідомлення, реагує на них і, за потреби, переглядає внутрішні політики із залученням усіх учасників освітнього процесу. У разі необхідності організовується додаткове навчання.</p>

Стандарт	Питання для обговорення
<p>1.7. У школі існує безпечне інклюзивне середовище, де поважають і цінують різноманіття.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Яким чином у школі забезпечено рівний доступ до освітнього процесу для всіх його учасників, зокрема для осіб з інвалідністю або маломобільних груп? 2. Як у школі реагують на прояви самовираження (в одязі, зовнішньому вигляді тощо) учасників освітнього процесу? 3. Як у школі враховують потреби представників різних культурних, релігійних та соціальних груп? Наведіть приклади. Чи досліджуються ці потреби і яким чином? 4. Як педагоги школи підтримують зв'язок із дітьми, які навчаються на сімейній або індивідуальній формі навчання? Як освітній процес адаптується для їхнього залучення? 5. Яким чином відбувалася адаптація дітей-внутрішньо переміщених осіб у вашій школі? Які здобутки та виклики у цій сфері? 6. Наскільки у школі заохочується культура діалогу й відкритого спілкування? Як це проявляється? (У яких класах відбуваються ранкові зустрічі? Наскільки педагоги школи практикують соціально-емоційне навчання? Чи є у школі відкриті простори для обговорень, зустрічей, командної роботи або відпочинку для різних груп, і хто та на яких умовах може ними користуватися?) 7. Яким чином учні, батьки та педагоги можуть впливати на облаштування шкільного середовища, зокрема класів, коридорів, спільних приміщень? 8. Наскільки шкільні приміщення, у тому числі туалетні кімнати, забезпечують інтимність, безпеку (зокрема психологічну й емоційну) та повагу до людської гідності всіх учасників освітнього процесу? 9. Яка роль адміністрації у створенні безпечного інклюзивного середовища?
<p>Рівень виконання стандарту</p>	
<p>Початковий</p>	<p>Простір школи не враховує потреби різних учасників освітнього процесу. Відсутні безбар'єрні рішення. Простір школи не враховує потреб у приватності чи комфорті – приміщення виконують лише базові функції. Учні, батьки та інші учасники освітнього процесу не залучаються до ухвалення рішень щодо облаштування шкільного простору.</p>
<p>Частковий</p>	<p>У школі створено базові безпечні умови для більшості учасників освітнього процесу. Деякі зони адаптовані для потреб окремих груп (наприклад, осіб з інвалідністю), проте доступність залишається обмеженою. Учні іноді залучаються до ухвалення рішень щодо облаштування класів або участі в окремих проєктах. Існують окремі зони для комунікації, але не всі вони функціонують ефективно.</p>
<p>Поглиблений</p>	<p>Шкільна інфраструктура враховує принципи доступності й частково – інклюзивності. Створені зони для самовираження, групової роботи, відпочинку та обговорень. Під час ухвалення рішень щодо облаштування шкільного простору проводяться консультації з учнями, вчителями та батьками. У класних кімнатах враховуються побажання учнів щодо розміщення меблів, наявності візуальних елементів, зон відпочинку. Приватність частково забезпечена (зокрема, в облаштуванні туалетів). У школі є можливість залишитися після уроків для виконання домашніх завдань або користування комп'ютером.</p>
<p>Сталий</p>	<p>Шкільний простір спроектований та постійно вдосконалюється відповідно до принципів інклюзії, рівного доступу й комфорту для всіх учасників освітнього процесу. Існує культура спільного планування й ухвалення рішень щодо середовища: учні, батьки та педагоги ініціюють зміни, впливають на дизайн і мають змогу адаптувати простір під свої потреби. Забезпечено належну інфраструктуру для всіх – від зон відпочинку до доступних туалетних кімнат із дотриманням приватності. Створено простори для відкритого спілкування, співпраці та розвитку культури взаємоповаги.</p>

II. Сфера розвитку – Освітній процес

Стандарт	Питання для обговорення
2.1. У школі діє професійна спільнота педагогів	<ol style="list-style-type: none"> 1. Які практики обміну досвідом, взаємопідтримки або професійної рефлексії існують у школі? Хто їх ініціює? 2. У якому форматі вони відбуваються? Як часто? 3. Які теми зазвичай обговорюються? Як вони пов'язані з удосконаленням освітнього процесу чи подоланням професійних викликів? 4. Скільки педагогів долучається до них? 5. Яку роль відіграють ці практики у розвитку професійної компетентності педагогів? 6. У який спосіб директор чи адміністрація школи сприяють цим практикам? Наведіть конкретні приклади. 7. Проаналізувавши відповіді на запитання 1-6, подумайте, чи можна стверджувати, що в школі діє професійна спільнота педагогів.
Рівень виконання стандарту	
Початковий	<p>Взаємодія між педагогами обмежується участю в методичних об'єднаннях, педрадах чи нарадах, які проводяться формально та переважно з ініціативи адміністрації. Учителі здебільшого є пасивними учасниками цих заходів. У школі не сформовано усвідомлення потреби в існуванні професійної спільноти. Адміністрація не забезпечує умов для системного обміну досвідом або взаємного навчання педагогів.</p>
Частковий	<p>У школі діє ініціативна група педагогів, яка час від часу обговорює професійні питання чи виклики. Проте такі зустрічі відбуваються нерегулярно, охоплюють обмежене коло учасників і не мають сталої структури чи впливу на шкільну політику. Професійний розвиток педагогів переважно сприймається як їхня індивідуальна відповідальність. Дії адміністрації у цій сфері залишаються несистемними та фрагментарними.</p>
Поглиблений	<p>У школі діє професійна спільнота педагогів, які регулярно збираються для обміну досвідом, аналізу складних педагогічних ситуацій і спільного пошуку рішень. Тематика зустрічей пов'язана з удосконаленням освітнього процесу та розвитком професійних компетентностей. Спільнота має визначені правила взаємодії, підтримує відкриту, довірливу атмосферу. Адміністрація створює умови для професійної взаємодії та сприяє взаємному навчанню педагогів.</p>
Сталий	<p>Професійна спільнота педагогів є невід'ємною частиною шкільної культури. Вона охоплює більшість педагогічного колективу та функціонує як простір взаємопідтримки, спільної рефлексії та навчання одне від одного. Спільнота бере участь у плануванні розвитку школи, впливає на управлінські рішення, сприяє підвищенню якості освітнього процесу. У школі практикуються різні форми професійної взаємодії (наставництво, супервізія, педагогічні майстерні тощо). Адміністрація системно підтримує діяльність спільноти, залучаючи додаткові ресурси та можливості для розвитку педагогів.</p>

Стандарт	Питання для обговорення
<p>2.2. Педагоги школи удосконалюють власні громадянські компетентності та професійну майстерність для розвитку громадянських компетентностей учнів.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Як ви розумієте поняття «громадянські компетентності»? 2. На основі яких джерел педагоги школи формують своє розуміння громадянських компетентностей, їхніх складових та педагогічних підходів до їхнього розвитку? 3. Наскільки педагоги школи знайомі з поняттям «цифрове громадянство» (електронна демократія, безпечна онлайн-комунікація, протидія кібербулінгу, медіаграмотність тощо)? 4. Як педагоги школи розвивають власні громадянські компетентності – критичне мислення, участь, відповідальність, толерантність, медіаграмотність – і як це впливає на стиль їх викладання? 5. Як педагоги бачать свою роль і відповідальність у розвитку громадянських компетентностей учнів? Які це проявляється в освітньому процесі? 6. Наскільки педагоги школи володіють практичними вміннями для розвитку громадянських компетентностей учнів? А в цифровому середовищі, зокрема, в умовах змішаного / дистанційного навчання? 7. Як педагоги підвищують професійну майстерність у сфері розвитку громадянських компетентностей, як школа підтримує системність цього процесу? 8. Які навчальні потреби педагогічного колективу ви бачите щодо поглиблення власних і учнівських громадянських компетентностей (зокрема в умовах змішаного та цифрового навчання)?
Рівень виконання стандарту	
Початковий	<p>Питання розвитку громадянських компетентностей педагогів у школі не порушується. Учителі мають різне, часто фрагментарне розуміння цього поняття. Підвищення кваліфікації у цій сфері не здійснюється цілеспрямовано. Шкільна адміністрація не формує відповідну політику або підтримку в цьому напрямі.</p>
Частковий	<p>Окремі педагоги виявляють інтерес до розвитку власних громадянських компетентностей, здебільшого у контексті викладання певних предметів (наприклад, історії, громадянської освіти, інформатики). Вони беруть участь у тренінгах, курсах підвищення кваліфікації чи інших освітніх заходах, однак ці ініціативи мають індивідуальний характер і не супроводжуються обміном досвідом між колегами.</p>
Поглиблений	<p>Питання розвитку громадянських компетентностей педагогів ініціюють педагоги-ентузіасти за підтримки адміністрації школи. Воно стає предметом обговорення у професійній спільноті педагогів. Учителі беруть участь у спільних навчаннях, діляться досвідом, напрацьовують підходи до інтеграції громадянських компетентностей у навчальний процес. У колективі формується спільне розуміння сутності цих компетентностей і шляхів їх розвитку в учнів.</p>
Сталий	<p>Розвиток громадянських компетентностей педагогів відбувається цілеспрямовано та заохочується адміністрацією (учителі беруть участь у тренінгах та інших навчальних заходах поза межами школи). Школа формує цілісну політику розвитку громадянських компетентностей усіх учасників освітнього процесу. Педагоги усвідомлюють свою важливу роль у розвитку громадянської компетентності учнів. Вони активно впроваджують інноваційні підходи, обмінюються новими ідеями й ресурсами у цій сфері.</p>

Стандарт	Питання для обговорення
2.3. Розвиток громадянських компетентностей здобувачів освіти відбувається наскрізно	<ol style="list-style-type: none"> 1. Які документи чи орієнтири (державні стандарти, навчальні програми, методичні матеріали, посібники) використовують педагоги для розвитку громадянських компетентностей учнів? 2. Хто з педагогів активно інтегрує розвиток громадянських компетентностей у свою роботу? Які саме предмети вони викладають / які функції виконують у школі? 3. Через які форми роботи педагоги сприяють розвитку громадянських компетентностей? Наведіть приклади. 4. На які аспекти (складові) громадянських компетентностей педагоги звертають особливу увагу у своїй практиці? 5. Як педагоги адаптують або модифікують зміст навчальних програм для посилення розвитку громадянських компетентностей, і в межах яких предметів це відбувається? 6. Як педагоги співпрацюють між собою для розвитку громадянських компетентностей учнів? Як така співпраця виглядає на практиці? 7. Яких результатів досягає ця співпраця? Чи впливає вона на шкільну стратегію розвитку компетентностей? 8. Які інструменти або підходи застосовуються для відстеження розвитку громадянських компетентностей учнів? 9. Як педагогічний колектив визначає навчальні потреби у сфері громадянських компетентностей і відстежує прогрес здобувачів освіти? 10. Як забезпечується розвиток громадянських компетентностей у цифровому середовищі та під час змішаного навчання? Хто з педагогів приділяє цьому особливу увагу? 11. У який спосіб батьківську спільноту залучають до розвитку громадянських компетентностей учнів?
Рівень виконання стандарту	
Початковий	<p>Громадянські компетентності розглядаються як тема, що стосується лише окремих предметів або разових заходів. Більшість педагогів не вважає за потрібне приділяти додаткову увагу їхньому розвитку. Планування чи моніторинг розвитку громадянських компетентностей у школі відсутні. Співпраця між педагогами у цьому напрямі не здійснюється.</p>
Частковий	<p>Окремі педагоги цілеспрямовано інтегрують розвиток громадянських компетентностей у викладання свого предмета. Вони зосереджуються на вибраних аспектах (наприклад, повага, права людини, участь, відповідальність), частково адаптуючи навчальні програми або форми роботи. Співпраця педагогів у цій сфері має епізодичний характер.</p>
Поглиблений	<p>Значна частина педагогів (здебільшого вчителі суспільно-гуманітарних предметів) системно включає розвиток громадянських компетентностей в освітній процес, адаптуючи програми, теми й методи навчання. Відбувається спільне планування розвитку громадянських компетентностей, очікуваних результатів, способів їх досягнення та критеріїв оцінювання. Педагоги розуміють важливість розвитку громадянських компетентностей як складової якісної освіти.</p>
Сталий	<p>Розвиток громадянських компетентностей наскрізно інтегрований в освітній процес. Педагоги працюють як міждисциплінарна команда, створюють стратегію розвитку громадянських компетентностей (спільно планують навчальні результати, добирають методи й інструменти, застосовують формувальне оцінювання). Наскрізнний підхід підтримується адміністрацією школи, закріплений у внутрішніх документах і відображений у стратегії розвитку школи.</p>

Стандарт	Питання для обговорення
2.4. Педагоги в освітньому процесі цілеспрямовано використовують педагогічні практики, що сприяють розвитку громадянських компетентностей	<ol style="list-style-type: none"> 1. Як учителі розвивають громадянські компетентності на уроках? Наведіть приклади конкретних методів, підходів і форм роботи. 2. Які можливості мають учні для навчання через досвід, обговорення суперечливих питань, кооперативного або проєктного навчання в межах освітнього процесу? 3. Як учителі використовують цифрові технології для розвитку громадянських компетентностей учнів? Наведіть приклади. 4. Як педагоги обговорюють ефективність своїх педагогічних практик для розвитку громадянських компетентностей? 5. Які методи оцінювання застосовують учителі для розвитку громадянських компетентностей учнів? 6. Як педагоги співпрацюють під час упровадження у школі формувального оцінювання? Чи існує загальна стратегія його застосування? 7. Як у школі організовано професійне навчання або обмін досвідом щодо вдосконалення педагогічної практики у сфері розвитку громадянських компетентностей?
Рівень виконання стандарту	
Початковий	<p>Педагоги не вважають важливими практики, які розвивають громадянські компетентності. Інтерактивні методи або навчання через досвід використовуються епізодично – як заохочення або за наявності вільного часу. Методи оцінювання, які застосовуються, не сприяють формуванню громадянських компетентностей і не стимулюють рефлексію учнів.</p>
Частковий	<p>Окремі педагоги використовують практики, що сприяють розвитку громадянських компетентностей, насамперед для підвищення мотивації учнів або урізноманітнення уроків. Вони частково залучають цифрові технології, однак не аналізують вплив цих підходів на розвиток компетентностей учнів. Формувальне оцінювання застосовується в окремих класах або педагогами-ентузіастами.</p>
Поглиблений	<p>Педагоги школи свідомо добирають методи і форми роботи, які сприяють розвитку громадянських компетентностей, в тому числі - у цифровому середовищі. Вони обговорюють суперечливі питання, навчають через досвід, рольові та симуляційні ігри, практикують проєктне та кооперативне навчання та ін. Вони використовують цифрові інструменти для розвитку громадянських компетентностей. Частина педагогів обмінюється досвідом і координує підходи у межах професійної спільноти. Формувальне оцінювання застосовується системно принаймні в частині класів/предметів.</p>
Сталий	<p>Педагоги школи послідовно впроваджують педагогічні практики, що сприяють розвитку громадянських компетентностей, у всіх класах і на всіх предметах – у тому числі в умовах змішаного навчання та цифрового середовища. У школі втілюється узгоджена стратегія формувального оцінювання. Педагоги беруть участь у спільній професійній рефлексії, аналізують результати практик і навчаються один від одного.</p>

Стандарт	Питання для обговорення
2.5. Педагоги школи сприяють розвитку громадянських компетентностей учнів та учениць через учнівське самоврядування	<ol style="list-style-type: none"> 1. Як педагоги допомагають учням навчатися демократії через участь в органах учнівського самоврядування? 2. Яку роль відіграють класні керівники у підтримці учнівського (класного) самоврядування? 3. Хто є координатором / координаторкою учнівського самоврядування? Чи була ця особа призначена адміністрацією, чи обрана учнями? 4. Як координатор учнівського самоврядування підтримує розвиток громадянських компетентностей учнів? 5. Як інші педагоги взаємодіють із самоврядуванням у процесі планування, реалізації та оцінювання його ініціатив? 6. Які саме громадянські компетентності розвиваються в учнів завдяки залученню до самоврядування? Яким чином педагоги цьому сприяють? 7. Як педагоги обмінюються досвідом підтримки учнівського самоврядування для розвитку громадянських компетентностей? 8. Які освітні матеріали, ігри чи інші ресурси використовуються у школі для розвитку громадянських компетентностей, зокрема в межах діяльності учнівського самоврядування?
Рівень виконання стандарту	
Початковий	<p>Педагоги не залучені до підтримки учнівського самоврядування і не розглядають його як інструмент розвитку громадянських компетентностей. Відсутня мотивація чи підготовка до співпраці з органами самоврядування. Координатор або не визначений, або формально призначений адміністрацією, без активної ролі.</p>
Частковий	<p>Окремі педагоги іноді долучаються до підтримки учнівського самоврядування, однак здебільшого цим займається координатор. Розвиток громадянських компетентностей не є визначеною метою діяльності самоврядування. Співпраця педагогів і учнів має епізодичний характер.</p>
Поглиблений	<p>Педагоги взаємодіють із самоврядуванням, підтримують ініціативи учнів, допомагають аналізувати результати діяльності та робити висновки. Координатор виступає наставником або фасилітатором, сприяє плануванню, оцінюванню та рефлексії учнів щодо розвитку громадянських компетентностей. У школі визнається цінність учнівського самоврядування як важливої частини освітнього процесу.</p>
Сталий	<p>Учнівське самоврядування є системною складовою розвитку громадянських компетентностей у школі. Педагоги надають різнопланову підтримку самоврядуванню – допомагають у плануванні, реалізації та комунікації ініціатив, проводять тематичні заходи й уроки на запит учнів. Учні впливають на призначення координатора. Вона системно підтримує розвиток громадянських компетентностей. Педагоги проходять навчання з питань підтримки учнівського самоврядування, обмінюються досвідом і забезпечують середовище, де самоврядування є реальною практикою демократії у школі.</p>

Стандарт	Питання для обговорення
2.6. Педагоги використовують додаткові освітні ресурси з розвитку громадянських компетентностей	<ol style="list-style-type: none"> 1. Які додаткові освітні ресурси, крім підручників, використовують педагоги для розвитку громадянських компетентностей учнів? 2. Як педагоги школи отримують доступ до цих ресурсів? 3. Скільки вчителів їх застосовує? У яких класах і на яких предметах? 4. Які додаткові освітні ресурси є найбільш популярними серед педагогів і чому? 5. Як у школі використовуються посібники Ради Європи або Європейського центру імені Вергеланда? 6. Якими критеріями керуються вчителі під час добору додаткових освітніх ресурсів для уроків або позакласних заходів? 7. Як педагоги обмінюються досвідом використання додаткових ресурсів для розвитку громадянських компетентностей?
Рівень виконання стандарту	
Початковий	<p>Педагоги переважно обмежуються використанням підручників і не застосовують додаткових ресурсів для розвитку громадянських компетентностей. Вони непоінформовані про наявність відповідних матеріалів, програм або посібників. У школі відсутня практика спільного пошуку чи обміну освітніми ресурсами.</p>
Частковий	<p>Окремі педагоги з власної ініціативи використовують додаткові освітні ресурси – переважно для урізноманітнення уроків. Вибір матеріалів базується на доступності чи особистій зацікавленості. Використання таких ресурсів має епізодичний характер. Обмін досвідом і матеріалами між педагогами є випадковим епізодичним.</p>
Поглиблений	<p>Педагоги активно використовують різноманітні додаткові освітні ресурси, зокрема спеціалізовані, в т.ч. Ради Європи, Європейського центру імені Вергеланда. Вони свідомо добирають їх відповідно до тематики, навчальних результатів і потреб учнів, обмінюються ними та обговорюють ефективність під час зустрічей професійної спільноти. Педагоги створили спільний банк освітніх ресурсів.</p>
Сталий	<p>Педагоги системно використовують додаткові освітні ресурси, зокрема Ради Європи, Європейського центру імені Вергеланда, свідомо добирають їх відповідно до тематики, навчальних результатів та потреб учнів. За потреби адаптують наявні ресурси і створюють власні, діляться напрацюваннями та обговорюють результати з колегами. Педагоги створили спільний банк освітніх ресурсів, який постійно поповнюється.</p>

Стандарт	Питання для обговорення
<p>2.7. У школі реалізуються освітні проекти та ініціативи, спрямовані на розвиток громадянських компетентностей</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Які освітні проекти чи ініціативи, спрямовані на розвиток громадянських компетентностей, були реалізовані у школі протягом останніх двох років? 2. Як виникла потреба в реалізації цих проектів? Чи були вони відповіддю на конкретні виклики, інтереси учасників освітнього процесу або зовнішні можливості? 3. Хто саме брав участь у реалізації проектів – скільки осіб було залучено, які групи шкільної спільноти вони представляли? 4. Чи були серед проектів ті, що ініціювали самі учні? Якщо так – які саме? 5. На кого були спрямовані ці проекти та ініціативи? 6. Які зовнішні партнери (музеї, бібліотеки, молодіжні центри, громадські організації тощо) долучалися до реалізації проектів? 7. Яких результатів досягнуто внаслідок реалізації проектів і як вони вплинули на розвиток громадянських компетентностей?
<p>Рівень виконання стандарту</p>	
<p>Початковий</p>	<p>У школі реалізуються освітні проекти та ініціативи, але розвиток громадянських компетентностей не є їх визначеною метою або очікуваним результатом. Після завершення проектів чи ініціатив відсутні аналіз результатів і рефлексія.</p>
<p>Частковий</p>	<p>Окремі педагоги реалізують проекти з розвитку громадянських компетентностей, зазвичай у межах зовнішніх програм або за власною ініціативою. Участь у таких проектах бере обмежене коло учнів. Співпраця з партнерами (громадські організації, музеї, бібліотеки, молодіжні центри тощо) відбувається нерегулярно й переважно за їхньої ініціативи. Аналіз результатів або впливу не проводиться.</p>
<p>Поглиблений</p>	<p>Освітні проекти та ініціативи, спрямовані на розвиток громадянських компетентностей, є звичною практикою у школі. Їх ініціюють різні учасники освітнього процесу – педагоги, учні, батьки. До реалізації долучається значна частина шкільної спільноти, за потреби залучаються зовнішні партнери. Ведеться аналіз впливу, фіксуються результати та проводиться обговорення з учасниками.</p>
<p>Сталий</p>	<p>Освітні проекти та ініціативи, спрямовані на розвиток громадянських компетентностей, є складовою частиною освітнього процесу. Педагоги впевнено застосовують проектний підхід, інтегруючи розвиток громадянських компетентностей як один з очікуваних результатів будь-якої освітньої діяльності. Проекти плануються спільно різними учасниками освітнього процесу, охоплюють широку шкільну спільноту та зовнішніх партнерів. Ведеться системний аналіз результатів, узагальнення досвіду та спільна педагогічна рефлексія.</p>

III. Сфера розвитку – Участь школи у житті громади

Стандарт	Питання для обговорення
<p>3.1. Школа створює умови, щоб учні та учениці дізнавалися, як працює місцева демократія та органи місцевого самоврядування</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Як учні дізнаються про своє право брати участь у житті громади та про можливості реалізації цього права? 2. Як учні дізнаються, як функціонує місцева громада, чим відрізняються органи державної влади від органів місцевого самоврядування, які повноваження вони мають та як ухвалюються рішення на місцевому рівні? 3. Як у школі допомагають учням зрозуміти, яким чином вони можуть брати участь у житті громади? 4. Звідки учні дізнаються, як формується місцевий бюджет, хто ухвалює рішення щодо його використання та як громада здійснює контроль за цим процесом? 5. Як учні знайомляться з організаціями та установами, що діють у громаді? 6. У яких заходах чи освітніх проєктах, що допомагають на практиці зрозуміти принципи місцевої демократії (прозорість, підзвітність, виборність, участь в ухваленні рішень тощо), брала участь школа протягом останніх двох років? Якою була її роль – учасниці, співорганізаторки чи ініціаторки? 7. Як школа залучає місцеві організації, установи, молодіжні центри або органи самоврядування до розвитку громадянських компетентностей учнів? Наведіть приклади.
Рівень виконання стандарту	
Початковий	<p>Навчання про державний устрій, місцеве самоврядування та місцеву демократію обмежується вивченням у межах обов'язкової програми. Школа проводить епізодичні інформаційні зустрічі чи заходи, ініційовані зовнішніми структурами (наприклад, поліцією, службою зайнятості). Осмислення теми місцевої демократії як частини громадянської освіти відсутнє.</p>
Частковий	<p>Окремі педагоги періодично організують заходи в школі або поза її межами, які допомагають учням зрозуміти, як функціонує місцева демократія та органи самоврядування (екскурсії, зустрічі з представниками громади, відвідування установ тощо). Ці ініціативи епізодичні, виходять від окремих учителів. Розвиток громадянських компетентностей не є визначальною метою цих заходів.</p>
Поглиблений	<p>Педагогічний колектив допомагає учням дізнатися, як працює місцева демократія та органи самоврядування. Учителі ініціюють і реалізують освітні заходи спільно з місцевими інституціями та партнерами. Учні відвідують органи місцевого самоврядування, стажуються там, зустрічаються з представниками влади, тощо. Такі активності розглядаються як важливі можливості для розвитку громадянських компетентностей.</p>
Сталий	<p>Місцева демократія та громадянська участь є наскрізними темами освітнього процесу та позакласної діяльності. Школа підтримує системні партнерства з органами місцевого самоврядування та громадськими інституціями, що створює для учнів постійні можливості співпрацювати з представниками влади, долучатися до громадських ініціатив, вивчати процеси ухвалення рішень та впливу на них. Як активний центр громадської взаємодії, школа об'єднує різних акторів громади для розвитку в учнів реального досвіду демократичної участі та громадянських компетентностей.</p>

Стандарт	Питання для обговорення
3.2. У школі реалізують заходи, проекти та волонтерські ініціативи, спрямовані на покращення життя в громаді	<ol style="list-style-type: none"> 1. Які заходи, освітні проекти або волонтерські ініціативи реалізуються у школі? 2. Які з них були спрямовані на громаду і хто був ініціатором їх проведення? Наведіть приклади за останні два роки. 3. Які проблеми громади стали основою для цих ініціатив, і як школа дізналася про їхню актуальність? 4. Хто саме брав участь у реалізації таких ініціатив – учні, педагоги, батьки, представники громади? 5. Яких результатів досягнуто, і який вплив мали ці ініціативи на мешканців громади та на самих учнів? 6. Як адміністрація школи підтримує участь учнів, учителів і батьків у громадських ініціативах?
Рівень виконання стандарту	
Початковий	<p>Школа час від часу організовує заходи, формально спрямовані на громаду (наприклад, толоки, благодійні акції). Вони зазвичай проводяться у приміщенні школи або на прилеглий території, без консультацій з громадою. Темі та формат визначаються на підставі внутрішніх уявлень шкільної спільноти, а не реальних потреб громади. Вплив таких заходів на громаду не аналізується, тому школа не має чіткого розуміння їх ефективності.</p>
Частковий	<p>Школа періодично на своїй території організовує заходи, спрямовані на громаду, залучаючи батьків і дітей до обговорення тем і форматів. Зовнішні партнери долучаються епізодично, найчастіше завдяки особистим контактам педагогів. Вплив таких заходів на громаду не відстежується і не аналізується, тож школа не має чіткого розуміння їхньої ефективності та значущості для зовнішніх партнерів.</p>
Поглиблений	<p>У школі реалізують заходи, проекти та ініціативи, спрямовані на вирішення актуальних проблем громади, визначених через консультації з її мешканцями. Ініціативи створюються спільними зусиллями педагогів, учнів, батьків і партнерів із громади. Ведеться аналіз впливу на громаду, проводиться спільна рефлексія з учасниками щодо отриманого досвіду. Одним із визначених результатів є розвиток громадянських компетентностей усіх залучених сторін.</p>
Сталий	<p>У школі системно реалізують заходи, проекти та ініціативи, спрямовані на покращення життя громади. Вони базуються на дослідженні потреб мешканців і координуються з іншими місцевими стейкхолдерами – органами самоврядування, громадськими організаціями, молодіжними центрами, іншими закладами освіти. Ініціативи розробляються та реалізуються спільно педагогами, учнями, батьками й партнерами. Вони враховують різні групи мешканців громади. Ведеться оцінка результатів, аналіз впливу та спільна рефлексія отриманого досвіду.</p>

Стандарт	Питання для обговорення
3.3. Школа співпрацює з організаціями громадянського суспільства	<ol style="list-style-type: none"> 1. З якими організаціями громадянського суспільства співпрацює школа? Наведіть приклади за останні два роки. 2. Який вплив мала ця співпраця на школу та учасників освітнього процесу? 3. З чиєї ініціативи відбулася взаємодія – школи чи організації? 4. Чому школа вирішила співпрацювати саме з цими організаціями? 5. Наскільки задоволені сторони результатами співпраці? Які чинники вплинули на її успішність або складнощі? 6. Як планується співпраця – чи є вона сталою, чи носить разовий характер? Чи можна вважати певні організації постійними партнерами школи?
Рівень виконання стандарту	
Початковий	<p>Школа не співпрацює з організаціями громадянського суспільства. Адміністрація не усвідомлює можливостей та переваг такої співпраці або ставиться до неї з обережністю. Участь зовнішніх партнерів у житті школи мінімальна або відсутня.</p>
Частковий	<p>У школі епізодично відбуваються контакти з організаціями громадянського суспільства – переважно за ініціативи окремих педагогів або самих організацій. Така взаємодія має споживчий, разовий характер (наприклад, проведення заходів, тренінгів, акцій), без подальшої рефлексії чи продовження співпраці. Зазвичай вона завершується звітом без оцінки результатів.</p>
Поглиблений	<p>Школа налагодила конструктивну співпрацю з однією чи кількома організаціями громадянського суспільства. Відбувається спільне планування заходів і проєктів, які відповідають інтересам обох сторін. До реалізації залучаються педагоги, учні та батьки. Після завершення діяльності проводиться підбиття підсумків і спільна рефлексія щодо процесу співпраці, отриманих результатів і впливу на учасників освітнього процесу.</p>
Сталий	<p>Школа має усталене партнерство з організаціями громадянського суспільства. Сторони мають узгоджене бачення співпраці, зафіксоване у стратегічних документах або планах розвитку. Спільні ініціативи реалізуються системно, навіть за відсутності зовнішнього фінансування. До діяльності активно залучаються учні, педагоги, батьки та представники громади. Відбувається спільне підсумовування та рефлексія процесу співпраці і її впливу на учасників.</p>

Стандарт	Питання для обговорення
3.4. Школярі залучені до процесу ухвалення рішень у молодіжній сфері місцевої громади	<ol style="list-style-type: none"> 1. Як органи місцевого самоврядування залучають учнів до ухвалення рішень, що стосуються молоді або безпосередньо впливають на неї на рівні громади? 2. Які формальні механізми (наприклад консультації, анкетування) чи молодіжні консультативно-дорадчі органи (МКДО) участі молоді існують у громаді? Хто в них бере участь? 3. Чи залучені учні вашої школи до таких механізмів чи структур? Скільки їх, з яких класів, як саме і коли вони беруть участь? 4. З яких питань молоді люди можуть долучатися до процесів ухвалення рішень у громаді? Чи передбачено це офіційно – нормативно або процедурно? 5. Як саме враховується думка молоді під час ухвалення рішень? Чи існує механізм зворотного зв'язку або офіційне реагування на пропозиції? 6. Чи були випадки, коли школярі ініціювали розгляд певної проблеми громади? З яких питань і яких результатів було досягнуто? 7. Що мотивує учнів брати участь у громадських процесах – власна ініціатива, підтримка школи, участь у проєктах, заохочення з боку дорослих?
Рівень виконання стандарту	
Початковий	<p>Школярі не залучені до процесів ухвалення рішень у молодіжній сфері громади. Їхня участь обмежується формальними опитуваннями або анкетуваннями, ініційованими «згори». У громаді відсутні МКДО або школа не приділяє уваги цій темі.</p>
Частковий	<p>У громаді створено МКДО, проте участь учнів школи у його діяльності формальна. Координатор учнівського самоврядування підтримує контакт із представниками МКДО, іноді передає інформацію від школи. Учні можуть бути присутніми на окремих зустрічах чи заходах, але не беруть активної участі в обговоренні або ухваленні рішень.</p>
Поглиблений	<p>У громаді діє МКДО, із яким школа співпрацює та готує учнів до участі у процесах ухвалення рішень. Учнівське самоврядування школи має своїх представників у МКДО, які беруть участь у підготовці пропозицій та проєктів рішень, що стосуються молодіжної політики громади. Делегати представляють позицію учнів школи, інформують їх про результати діяльності, беруть участь у консультаціях і спільних заходах.</p>
Сталий	<p>Школа активно сприяє участі учнів у процесах ухвалення рішень у молодіжній сфері громади. Учні мають представництво в МКДО або інших механізмах участі, пройшли підготовку (за підтримки педагогів, громадських організацій чи молодіжних працівників) і вміють аргументовано висловлювати позицію молоді. Вони ініціюють обговорення актуальних проблем громади, проводять опитування серед учнів, формулюють пропозиції та беруть участь у реальних процесах ухвалення рішень.</p>

Стандарт	Питання для обговорення
3.5. Школа співпрацює з молодіжними центрами/ просторами та молодіжними працівниками з метою формування активної громадянської позиції учнів	<ol style="list-style-type: none"> 1. Які молодіжні установи (наприклад, молодіжний центр, молодіжний простір) або молодіжні працівники й працівниці діють у вашій громаді? 2. Якими послугами цих установ користуються учні школи? Скільки школярів залучено до їхньої діяльності й наскільки активною є їхня участь? 3. Як школа співпрацює з цими установами або фахівцями? Хто зазвичай виступає ініціатором співпраці? 4. Які приклади партнерства або спільних ініціатив із молодіжними центрами, просторами чи молодіжними працівниками було реалізовано протягом останніх двох років? 5. Як у школі оцінюють ефективність цієї співпраці? Які результати вона принесла? 6. Як партнерство з молодіжними центрами, просторами або молодіжними працівниками впливає на розвиток громадянської активності учнів і їхню мотивацію до участі в житті громади?
Рівень виконання стандарту	
Початковий	Школа не співпрацює з молодіжними центрами, просторами або молодіжними працівниками. Це зумовлено або відсутністю таких структур у громаді, або школа не усвідомлює потенціалу такої співпраці.
Частковий	Взаємодія школи з молодіжними центрами, просторами чи молодіжними працівниками є епізодичною й не має сталих результатів. Окремі педагоги співпрацюють із ними за власною ініціативою, зазвичай у межах зовнішніх запрошень або програм. Учні можуть брати участь у тренінгах, конкурсах, таборах чи інших заходах, проте ця участь не є системною частиною шкільного життя. Рефлексія та оцінка ефективності такої взаємодії відсутні.
Поглиблений	Школа співпрацює з молодіжними центрами, просторами або молодіжними працівниками на основі спільних ініціатив і проєктів. Частина цих заходів спрямована на розвиток громадянської активності учнів. Співпраця передбачає спільне планування, реалізацію проєктів, підтримку учнівських ініціатив. Учнівська участь є усвідомленою та охоплює різні вікові групи. Педагоги сприяють залученню молоді, а також беруть участь у спільній оцінці впливу таких ініціатив на формування громадянської активності школярів.
Сталий	Співпраця школи з молодіжними центрами, просторами або молодіжними працівниками має стратегічний, системний характер. Існують освітні програми й ініціативи, які реалізуються спільно з цими партнерами. Участь школярів у таких програмах є регулярною, добровільною й мотивованою. Педагоги виступають фасилітаторами цього процесу. Спільно з партнерами школа відстежує результати й вплив співпраці на розвиток громадянської активності учнів.

ДОКУМЕНТИ ТА РЕСУРСИ, ЩО ЛЕЖАТЬ В ОСНОВІ КОНЦЕПЦІЇ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ШКОЛИ

Концепція демократичної школи та Інструмент демократичного розвитку школи, створений на її основі, спираються на низку міжнародних і європейських нормативних документів. Ці документи визначають спільні для європейського освітнього простору цінності, принципи та стандарти у сфері прав людини та демократії, а також окреслюють підходи до їх реалізації в освітніх системах. Особливе значення для формування концепції та Інструменту мали документи й ресурси Ради Європи, спрямовані на розвиток культури демократії, освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини, а також на підтримку демократичного врядування в закладах освіти. Концепція і, відповідно, сам інструмент уклалися з урахуванням українського контексту - вони спираються на відповідні нормативні документи та відповідають реформам середньої освіти. Перелічені тут джерела стали практичним орієнтиром у розробці підходів, критеріїв і показників демократичного розвитку школи, адаптованих до українського освітнього контексту та співзвучних із європейськими освітніми стандартами та підходами.

Міжнародні документи

Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) (1950)

Європейська Хартія про участь молоді у місцевому та регіональному житті Конгресу місцевих та регіональних влад Ради Європи (2025)

Конвенція ООН про права дитини (1989)

Освітня стратегія Ради Європи до 2030 року «Учні передусім: освіта для демократичних суспільств сьогодні й завтра» (2024)

Рейк'явікська декларація. Об'єднані навколо наших цінностей (2023)

Рекомендація Rec(2004)13 Комітету Міністрів державам-членам про участь молоді в місцевому та регіональному житті

Рекомендація Rec(2006)14 Комітету Міністрів державам-членам про громадянство та участь молоді у суспільному житті

Рекомендація CM/Rec(2010)7 Комітету Міністрів. Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства і прав людини

Рекомендація CM/Rec(2012)2 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам про участь дітей та молоді віком до 18 років

Рекомендація CM/Rec(2012)13 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам про забезпечення якісної освіти

Рекомендація CM/Rec(2017)4 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам про молодіжну роботу

Українські документи

Закон України «Про освіту» (2017)

Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022)

Закон України "Про основні засади молодіжної політики" (2021)

Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020)

Державний стандарт базової середньої освіти (2021)

Державний стандарт початкової освіти (2018; 2025)

Державний стандарт профільної середньої освіти (2024)

Нова українська школа: концептуальні засади (2016)

Порядок проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти (2019)

Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти» (2024)

Професійний стандарт «Керівник (директор) закладу загальної середньої освіти» (2021)

Практичні посібники Ради Європи та Центру ім. Верегланда

Закладинки. Посібник з протидії мові ненависті онлайн через освіту з прав людини. Переглянуте видання (2016)

Інструмент самостійної оцінки молодіжної політики (2019)

Компас: Посібник з освіти з прав людини за участю молоді. Друге видання, переглянуте у 2020 (2021)

Навчання суперечливих питань (2017)

Наскрізнi компетентності для демократії. Видання друге (2019)

Рамка компетентностей для культури демократії. Тритомний комплект (2018)

Скажи своє слово! Посібник з Переглянутої Європейської хартії про участь молодих людей у місцевому та регіональному житті (2016)

Усі різні - усі рівні. Освітня збірка. 3-тє видання (2016)

Європейський центр імені Вергеланда (Осло, Норвегія) – європейський експертний центр у сфері освіти для демократичного громадянства, прав людини та міжкультурного порозуміння, заснований Радою Європи та Норвегією у 2008 році з метою надавати підтримку державам-членам Ради Європи у реалізації політики у згаданій сфері. Центр відкритий до співпраці з усіма 46-ма державами-членами Ради Європи і пропонує низку навчальних програм, ресурсів та заходів для освітян, тренерів, науковців, політиків та громадськості загалом. Заходи Європейського центру імені Вергеланда пропагують цінності демократії, прав людини та верховенства права та є доступними для усіх охочих осіб на безкоштовній основі.

Європейський центр імені Вергеланда з 2013 року співпрацює з Міністерством освіти і науки України задля підтримки демократичних реформ в освіті. Наша місія в цей складний час – підтримати зміцнення демократичної стійкості українського суспільства через розбудову культури демократії в закладах освіти. Ми робимо це завдяки співпраці з імплементаційними партнерами – українськими громадянськими організаціями.

Центр освітніх ініціатив (ЦОІ) зареєстрований 28 березня 1996 року з ініціативи львівських педагогів, які прагнули створити організацію, що задовольняла б бажання освітян впроваджувати інноваційні ідеї у сферу середньої освіти. За 30 років існування Центр освітніх ініціатив пройшов кілька етапів розвитку – від організації, що фокусувала свою діяльність виключно на учнях та вчителях середньої школи, до осередку, навколо якого гуртувалися небайдужі громадяни, що прагнули реалізувати актуальні для суспільства ідеї у різних сферах. На даному етапі місією ЦОІ є формування суспільно активних особистостей шляхом впровадження різноманітних ініціатив у сфері освіти.

З 2018 року Центр освітніх ініціатив є імплементаційним партнером ЄВЦ в реалізації програми «Демократична школа». Організація відповідає за діяльність у сфері загальної середньої освіти та молодіжний напрям, налагоджуючи співпрацю між органами управління освітою, самими школами, молодіжними інституціями, батьківською спільнотою та місцевими громадами. ЦОІ пропонує освітянам і молодіжним працівникам очні та онлайніві програми підтримки, покликані розвивати загальношкільний підхід та стійкість у формуванні демократичних цінностей в освіті і молодіжній роботі.

Веб-сторінка програми «Демократична школа»:

<https://www.schools-for-democracy.org/>

Сторінка Програми у мережі Фейсбук:

<https://www.facebook.com/schoolsfordemocracy/>